

ÁROKAY LAJOS

AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR KATONAI ATTASÉ SZOLGÁLAT LÉTREHOZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI 1918—1919

A katonai attasé intézmény már több évtizedes múltra tekintett vissza Európában, amikor az állami függetlenségét visszanyert Magyarország, önálló külügyi apparátusának kiépítése során, szembetalálkozott e katonai és egyúttal diplomáciai szolgálat megszervezésének és működtetésének problémájával. A honvédelem és külpolitika szerves egysége, az országok közötti diplomáciai kapcsolatokban oly lényeges katonai elem a világháború befejezését követő első napokban a mindennapi tevékenység előterébe került.

A magyar katonai attasé szervezet felállításának gondolata már az „őszirózsás forradalom” első napjaiban felmerült. 1918. november 5-én, ugyanazon a minisztertanácsi ülésen, amelyen a kormány elhatározta, hogy küldöttséget menteszt Belgrádba Franchet d’Esperey tábornokhoz a fegyverszüneti szerződés Magyarországot illető kérdéseinek tisztázása végett, Linder Béla hadügyminiszter javasolta, hogy a kormány küldjön ki politikai megbízottakat Jassyba, Bécsbe, Prágába és Berlinbe is. A minisztertanács az indítványt elfogadta, és határozatot hozott a szomszédos országokba kiküldendő politikai megbízottak kiválasztására, akik mellé — a határozat szerint — „katonai és kereskedelmi attasékat fognak beosztani.”¹

A katonai vezetés a szolgálat felállításakor az osztrák—magyar hadsereg katonai attasé szolgálatának tapasztalataira támaszkodhatott. A Habsburg-birodalom, illetőleg az Osztrák—Magyar Monarchia — Európa többi nagyhatalmához hasonlóan — a 19. sz. első felében szervezte meg ezt az intézményt és évtizedek alatt alakította ki végleges arculatát.²

A 19. sz. elején a hadügyben végbemenő forradalmi változások: az általános védkötelezettség megjelenése, az ipar, a fegyvertechnika, a közlekedés rohamos fejlődése új lehetőségeket teremtett a hadviselés számára. Az idegen államok katonai potenciáljának és szándékainak pontos felmérése, állandó figyelemmel kísérése olyan katonai szakemberek jelenlétét kívánta meg az egyes államok külképviselőinél, akik nem egy-egy katonai természetű feladat megoldásának időtartamára kaptak diplomáciai beosztást, hanem állandó jelleggel voltak delegálva.

Ezeket a „katonai megfigyelőket” Franciaország 1806-tól, Poroszország 1817-től, Oroszország 1838-tól kezdve küldte ki a követségekre. Szolgálatuk idő-

1 Országos Levéltár. Minisztertanácsi Jegyzőkönyv (a továbbiakban — OL Min. tan. jkv.) 1918. november 5.

2 Felhasznált irodalom: *Regele, Oskar*: Die Entwicklung der Habsburgisch (-Lotharingischen) Militär-Diplomatie. Mitteilungen des Österr. Staatsarchivs 14 (1961). *Allmayer-Beck, von Johann-Christoph*: Die Archive der k.u.k. Militärbevollmächtigten und Militär-Adjoints im Kriegsarchiv Wien. Österreich und Europa.

tartamára követi vagy konzuli címet kaptak. Ezek a beosztások voltak a katonai attasé szolgálat közvetlen előzményei. Az osztrák birodalomban 1810-ben került első ízben sor ilyen ún. „attachierter Offizier” kiküldésére. Ugyanebben az évben jelent meg az első utasítás tevékenységük szabályozására. A Radetzky és Metternich által jóváhagyott instrukció megkívánta a kiküldött tisztektől a megfigyelendő állam katonai potenciáljának teljes felderítését, de kifejezetten megtiltotta olyan eszközök felhasználását, amelyek a kémkedés fogalmához tartoznak és így a szolgálatot kompromittálhatnak.

1860-ban, majd 1868-ban jelent meg új utasítás. Utóbbi szabályzatban fordult először elő a „katonai attasé” kifejezés, jöllehet a gyakorlatban nem hivatalosan már huzamosabb ideje használatban volt. Ezek az utasítások kiterjesztették a katonai attasé jelentési kötelezettségét a politikai kérdésekre, a haditengerészet, a haditechnika és a mozgósítás problémáira.

A katonai attasé utasítás következő változatát 1873-ban adták ki, s ez érvényben volt egészen 1918-ig. Ez az instrukció a szolgálat célját és egyben az ide beosztott tisztek szolgálati tevékenységét a következő pontokban jelölte meg: 1. tájékoztató tevékenység a hadügyminisztériummal szemben, 2. katonai referensi szerep a külképviselet vezetője mellett, 3. egyéb — többnyire katonadiplomáciai természetű — megbízások teljesítése. Az utasítás először említi a katonai attasé mellett a „katonai meghatalmazott” megjelölést: „Ezek a tisztek, akiknek katonai állását a diplomáciai alkalmazás nem érinti, katonai rendfokozatuk mellett a katonai meghatalmazott vagy katonai (tengerészeti) attasé címet viselik.”³ A szabályzat nem részletezi a két kategória közötti különbséget. A gyakorlat azt mutatta, hogy a katonai meghatalmazottak magasabb rendfokozatú tisztek, illetőleg tábornokok voltak, s a követségeken sokkal inkább önálló helyet foglaltak el, mint a katonai attasék. Az 1873-as utasítás ugyanis nem szabályozta minden részletében a katonai meghatalmazottak és attasék követségben betöltött helyét, hanem csak általában: politikai és diplomáciai vonatkozásban a külképviselet vezetőjének alárendeltségében, katonai, szolgálati vonatkozásban pedig a bécsi hadügyminisztérium alárendeltségében álltak. Az utasítás azonban tág lehetőséget biztosított a kölcsönös viszony kialakítására: „Miután a katonai meghatalmazottak és a katonai (tengerészeti) attasék nem tartoznak a diplomáciai hierarchiához és szolgálati tevékenységük magával hozza, hogy a külképviselet vezetőjével bizonyos tekintetben függő, más tekintetben mellérendelt avagy független viszonyban állanak, nem lehetséges a külképviselethez fűződő viszonyukat minden esetre kiterjedően szabályozni.”⁴

A katonai attasé szolgálat munkájának irányítása a vezérkar nyilvántartó irodájának — az „Evidenzbüro”-nak a hatáskörébe tartozott. A jelentések ide futottak be, itt készültek az összefoglalók a vezérkar főnöke számára. Conrad von Hötzendorf tábornok vezérkari főnöki tevékenysége során különös súlyt helyezett arra, hogy kimondottan politikai természetű kérdésekről is közvetlenül a katonai attasék útján — a külügyminisztérium megkerülésével — tájékoztadjék. Ebben az időben lett szokás, hogy az attasék gyakran „magánlevél”-ben küldtek el hozzá ilyen természetű jelentéseket.

Az egész szolgálat középpontjában természetesen az állt, hogy lehetőleg hiánytalan képet alakítsanak ki a különböző országok katonai teljesítőképességéről és szándékairól. Ausztria-Magyarországon a hírszerzés kizárólag a bécsi központ feladata volt. A katonai attaséknak szigorúan meg volt tiltva, hogy ügynökökkel dolgozzanak, de ilyen kapcsolatok létrejötté a gyakorlatban el-

³ Kriegsarchiv Wien. Kriegsministerium Präis. 1873. 4169.

⁴ Uo.

kerülhetetlen volt. A katonai attasénak kellett megtalálnia a nehezen meghúzóható határt tevékenységének legális és tiltott eszközei között.

Ezek az elvek és kialakult gyakorlati módszerek szolgáltatták az alapot később az önálló magyar katonadiplomáciai szolgálat kialakításához. A magyar királyi honvédségnek sem hírszerző, sem katonadiplomáciai szolgálata nem volt. Ez a kiegyezési törvényből következett, amely a külügyet és a hadügyet a közös ügyek közé sorolta mint a „közös és együttes védelem” eszközeit. A szolgálatnak természetesen voltak magyar származású vezérkari tiszt tagjai, de aránylag csekély számban. Azok közül a tisztek közül, akik 1918. november után a honvédségnél folytatták katonai pályafutásukat, Táncczos Gábor, Dáni Béla és Horváth Kálmán töltöttek be katonai attaséi funkciót, Jankovich Arisztidet már kinevezték, de kiküldetésére nem került sor. Az Evidenzbüroban szolgálatot teljesítők névsorában Stojakovics (Sztójay) Döme és Czibur András nevével találkozunk.

Az önálló magyar katonadiplomáciai szolgálat létrejötte és működése

1918 november—1919 március

A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztálya

Az önálló magyar külügyi tevékenység megindulását lényegesen megnehezítette az a körülmény, hogy Magyarországnak a dualizmus keretei között önálló külpolitika folytatására lehetősége nem volt, így 1918 őszén nem rendelkezett az ehhez szükséges intézményekkel. A tényleges diplomáciai tevékenység a körülmények sürgető hatására előbb indult meg, mint ahogy egyáltalán az önálló magyar külügyi szolgálat szervezete létrejöhetett volna.

A magyar külpolitika kialakításában és a külügyi szervezet létrehozásában az említett körülményeknél fogva jelentős szerepet kívánt játszani a magyar Hadügyminisztérium, amelynek katonapolitikai osztálya foglalkozott a katonai vezetést is érdeklő külpolitikai természetű kérdésekkel. Mivel a polgári kormány nem törekedett arra, hogy a régi államgépezetben nagyobb mértékű átalakítások történjenek, mint amilyenek egy kormányváltozásnál általában szokásosak, a Hadügyminisztérium is örökölte a régi Honvédelmi Minisztérium szervezeti kereteit, nagy létszámú személyzetét, amely a háború befejeztével felduzzadt a korábban a közös hadseregben szolgálatot teljesítő, magyar származású hivatásos tisztekkel, akiknek alkalmazását a kormány „a szerzett jogigények tiszteletben tartása” alapján kötelességének tartotta.

A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályán tömörültek azok a tisztek, akik a közös hadseregben vezérkari képeztést szereztek, és szolgálatuk során elsősorban politikai jellegű munkaköröket láttak el a központi szerveknél: a Kriegsministeriumban, a Honvédelmi Minisztérium különböző osztályain, illetve a magasabb parancsnokságokon. Ez a garnitúra csaknem ugyanazon személyi összetételben végigszolgált a polgári demokratikus forradalom, részben a Tanácsköztársaság időszakát és később gerincét képezte a Horthy-rendszer katonapolitikai szolgálatának.

Az osztály első vezetője Táncczos Gábor tábornok lett: egyike azon kevés számú, magyar származású vezérkari tiszteknek, akik a Monarchia katonadiplomáciai szolgálatában helyet kaptak. Táncczos tábornok 1907—1918 között — rövid megszakításokkal — katonai attasé szolgálatot látott el Belgrádban, Athénben és Szófiában. Később, a Tanácsköztársaság megdöntése után, a Friedrich-kormányban külügyminiszteri tárcát kapott, majd a Horthy-hadsereg katonadiplomáciai szolgálatának egyik vezető munkatársa lett.

Az osztály tagja volt Knauz (a későbbi Szombathelyi) Ferenc százados, Bajnóczy József százados, Bély Alajos százados, itt kezdte szolgálatát a forradalom győzelme után Gömbös Gyula százados, gr. Takács-Tolnay József ezredes. Érintkező munkaterületen tevékenykedett Stojakovics Döme, Lakatos Géza százados, Erb (Hennyey) Gusztáv százados, Faragó Gábor, Ranzenberger (Ruszkay) Jenő, Fischer (Keresztes-Fischer) Lajos százados és még sokan mások.

Nem lehet azt állítani, hogy ez a gárda teljesen idegen test lett volna a polgári demokratikus forradalom által létrehozott államapparátusban, s hogy kategorikusan szemben állt volna a polgári kormány politikájával. A hivatásos tiszteket általában — egzisztenciájuk biztosítása mellett — a polgári forradalomhoz kötötte a kormánynak az a törekvése, hogy az ország területi integritását megőrizze, valamint a „belső rend” helyreállítására irányuló akarata.

A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztálya ezen az alapon, az egyetértésnek ezen keretei között kezdte meg tevékenységét. Az osztályon tömörült hivatásos tisztek azt tekintették céljuknak, hogy a régi hadsereg romjaiból egy ugyancsak régiszabású, a tisztikarnak feltétlenül engedelmeskedő, a forradalmi befolyásoktól mentes fegyveres erőt hozzanak létre, amely belpolitikailag hatalmi tényező lehet a függetlenné vált Magyarország további sorsának irányításában, és — feltételezésük szerint — alkalmas eszköz az ország területi épességének őrzésére: legalábbis a birtokon belül maradás maximális biztosítására.

A katonapolitikai osztálynak — hatáskörét tekintve — megvolt a lehetősége arra, hogy lényeges politikai problémákhoz hozzászóljon, hogy felfogását érvényesítse. Az osztály négy alcsoportra oszlott. Minden alcsoport felelős volt meghatározott országokkal kapcsolatban felmerült katonai jellegű ügyek intézéséért: az 1. alosztály Lengyelországgal, Ukrajnával és Ausztriával foglalkozott, a 2. alosztály hatáskörébe Csehszlovákia (akkori kifejezéssel „Cseh-szlovákország”) tartozott, a 3. alcsoport pedig a Romániával és Jugoszláviával kapcsolatban felmerült ügyeket intézte. A 4. alcsoportnak a versaillesi konferencia tárgyalásainak figyelemmel kísérése volt a feladatköre.

Az osztály foglalkozott a külföldi kiküldetésre kilátásba vett tisztek előjegyzésével és nyilvántartásával, a közös hadsereg felszámolásával kapcsolatos problémákkal, a béketárgyalások előkészítésének katonapolitikai vonatkozásaival, a fegyverszüneti szerződés végrehajtásával összefüggő és a Hadügyminisztériumot érintő politikai vonatkozású ügyekkel. Az osztály hatáskörébe tartozott a katonai helyzet nyilvántartása (együttműködve a Stojakovics őrnagy vezette hírszerző osztállyal), a napi helyzetjelentések feldolgozása, a bel- és külföldi sajtó figyelemmel kísérése, valamint a Miniszterelnökséggel és a Külügyminisztériummal való kapcsolat fenntartása.⁵

A Hadügyminisztériumban szolgáló hivatásos tisztek, s közöttük a katonapolitikai osztály beosztottjai, a külügyi tevékenység lehetőségeivel is élni akartak. A katonai attasék gyors kiküldése, ami a világháború befejezésével kapcsolatban felmerült számos, katonai természetű probléma megoldása érdekében vált szükségessé, jó lehetőséget teremtett az osztályon tömörült, konzervatív felfogású tisztek számára, hogy szembeszálljanak a Károlyi-kormány pacifista politikájával és Linder Béla hadügyminiszter leszerelési utasításával.

Mint látni fogjuk, a katonapolitikai osztály a november elején kiküldött, illetve kinevezett katonai meghatalmazottakat (attasékat) olyan instrukciókkal látta el, amelyek szöges ellentétben álltak a hadügyminiszter utasításaival. A Bécsbe, Berlinbe, Zágrábba, Jassyba és Krakkóba delegált katonai meghatalmazottak azt kapták fő katonapolitikai feladatuk, kíséreljék meg annak elinté-

5 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) Polg. dem. forr. 16/9 HM 8. o. 1919. 101. sz.

zését, hogy a magyar katonák, alakulatok fegyvereiket, felszereléseiket megtartva vonulhassanak át az illető országok területén, hogy ezekkel térhessenek vissza Magyarországra.

A katonapolitikai osztályon a következő hetekben kialakított külpolitikai elképzelések egy kelet-európai hatalmi csoportosulás megteremtésére irányultak a nemzetközi szocialista forradalom terjedésének megakadályozására, valamint a szomszédos országok elleni szövetségek létrehozására, az ország területi integritásának visszaállítása érdekében.

A hivatásos tisztikarnak az a része, amely egyre inkább szembefordult a forradalommal, a hadseregért vívott politikai harcban vereséget szenvedett. Vezető képviselőit részben eltávolították a szolgálatból és a politikai életből, mások, akik helyükön maradtak, háttérbe szorultak. A katonapolitikai osztály személyi állományára ez utóbbi volt a jellemző. (Az osztály névsorában 1918 novemberre és 1919 májusa között alig fordult elő változás: Tánzos Gábor és br. Láng Boldizsár kivételével valamennyi tiszt megmaradt beosztásában.) Külpolitikai elképzeléseik papíron maradtak, a tervezett katonai meghatalmazotti hálózat felállítását a Hadügyminisztériumban vezető szerepet játszó Böhm Vilmos 1918. decemberben elodázta, hadügyminiszterré történt kinevezése után, 1919. februárban pedig egy minisztertanácsi határozattal levette a napirendről.⁶

Egyetlen katonai meghatalmazotti hely létezett a polgári demokratikus forradalom egész időszakában, amely az első napoktól az utolsóig fennállt: a magyar hadügyminiszter bécsi katonai meghatalmazotti posztja.

Létrehozott és tervezett katonai meghatalmazotti állomáshelyek

1918 november—1919 március

Bécs

A bécsi magyar katonai meghatalmazotti hely az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásának napjaiban alakult ki. A magyar eredetű, illetve magyar vonatkozású vagyoni és szellemi értékek megmentésére magyar felszámoló testület létesült, amelynek katonai és polgári munkatársai a volt közös intézményeknél mint felügyelő közegek működtek. A Bécsben szolgálatot teljesítő magyar katonákat az 1918. november 1-ével létrehozott „Magyar Katonai Misszió” irányította. A misszió vezetője gr. Takács-Tolvay József vk. ezredes volt, aki korábban a magyar királyi honvédelmi miniszter meghatalmazottjaként a bécsi közös hadügyminisztériumban teljesített szolgálatot. Hivatala az összeomlás utáni első napokban a közös vagyon likvidálásának ügyeivel és az arcvonalról hazatérő magyar katonák irányításával foglalkozott.⁷

Magyar külképviselet hiányában a misszió politikai természetű problémákkal is találkozott. Takács-Tolvay ezredes 1918. november 6-án a Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályának küldött jelentésében a következőket javasolta: „Ismerve az itteni viszonyokat és a hangulatot, mely miránk nézve nem valami előnyös, sürgősen és újólág kérném, hogy magyar diplomáciai képviselő küldessék az osztrák—német nemzeti tanácshoz a magyar alattvalók és érdekek megvédése céljából. Ugyanúgy, mint ezt a csehek és szlovének már is tették.” Ugyanebben a jelentésben kérte saját tevékenységi területének meghatározását: „Kérek parancsot arra, hogy én milyen hatáskörrel vagyok felruházva, hogy ily minőségemben itt azután intézkedhessek és magamat az itteni új hadügyminiszter úrnál bemutatthassam, mert ez fontos és sürgős volna.”⁸

⁶ Uo. 2/13 HM Katonai Közigazgatási Főcsoport 1919. 59. sz.

⁷ HL Tanulmányok és kéziratok gyűjteménye. 2555. sz. (*Moravék Elek: A bécsi levéltári kirendeltségnek története.*)

⁸ HL Polg. dem. forr. 12/1 HM Kat. pol. o. 1918. 29 438. sz.

A budapesti Hadügyminisztérium még ugyanazon a napon táviratilag válaszolt gr. Takács-Tolvay ezredesnek: „A magyar kormány diplomáciai képviselője a wieni kormányhoz legközelebb megérkezik. Ezredes urat, mint a magyar kormány katonai megbízottját a bécsi kormányhoz kirendelem.”⁹ A misszió tagjai a magyar követség felállítása után letették az esküt a magyar népköztársaságra az első bécsi magyar követ, Harrer Ferenc előtt.

„Délelőtt 11 órára a Magyar Ház delegációs termébe kérettem a volt közös külügyminisztérium, a közös pénzügyminisztérium és a kabinetiroda magyar tisztviselőit, hogy esküt tegyenek a magyar nemzet iránti hűségre és a népkormány iránt való engedelmességre.” — írja Harrer Ferenc, majd így folytatja: „A volt közös hadügyminisztériumban alkalmazott magyar tisztek felett a magyar hadügyminisztérium közvetlenül rendelkezett. Szokatlan volt a helyzet, s azt hiszem, mindannyian éreztük a történelem fuvallatát a jéghideg teremben, ahol a sok eseményt látott falak között szembekerültek azok, akik hivataluknál és — sokan közülük — társadalmi helyzetüknél fogva legközelebb állottak a trónhoz, mint a forradalomban született népkormány polgári származású képviselője. De egyesek érthetően elégikus hangulata ellenére is barátságosan folyt le a találkozás.”¹⁰

A Hadügyminisztérium a következőkben egyre inkább olyan feladatokkal bízta meg Takács-Tolvay ezredest, amelyek egy katonai attasé rendes feladatai közé tartoznak. Így november 15-én utasítást kapott arra, eszközölje ki a Staatsamt für Heerwesennél a közös hadsereg vezérkarának nyilvántartó iródájában összegyűjtött és a béketárgyalásoknál felhasználhatónak ítélt anyagok átengedését.¹¹ A magyar katonai meghatalmazott feladatköre november végére egyre inkább kikristályosodott. A nagy katonai átvonulások Bécsen keresztül rohamosan csökkentek, másrészt a likvidációs munka is egyre inkább meghatározott keretek közé terelődött. Takács-Tolvay ezredes szolgálata katonai, katonapolitikai, személyi, nyilvántartási és illetékügyek lebonyolítására korlátozódott. A kialakult tevékenységi körnek megfelelően ki kellett költözködnie az osztrák hadügyminisztérium épületéből, ahol eddig a misszió hivatalai voltak, és a katonai meghatalmazott hivatalos helyiségeit részben a magyar gárda, részben a magyar követség épületébe helyezték át.¹²

A szolgálatban 1919. februárig nem történt változás. A hadügyminiszter 1919. február 11-én tette közzé a minisztertanács döntését, mely szerint „... a magyar népköztársaság katonai meghatalmazottakat (attaché) egyelőre kiküldeni nem fog.” Ez a döntés egyetlen meglévő helyet érintett: a bécsi katonai meghatalmazott állását. Takács-Tolvay ezredest a Hadügyminisztériumban nyugdíjazták, de a minisztertanács — a bécsi hely megtartása érdekében — átvette őt a Külügyminisztérium státusába, kinevezte 1. o. követségi tanácsossá és beosztotta a bécsi magyar követséghez. Takács-Tolvay „követségi tanácsos” már a Tanácsköztársaság bécsi követe, Bolgár Elek előtt tette le a fogadalmat. A továbbiakban polgári diplomataként töltötte be a katonai meghatalmazott feladatkörét.¹³

Berlin

A minisztertanács 1918. november 5-i ülésén Linder Béla hadügyminiszter a Németországgal való diplomáciai kapcsolat kérdését is felvetette. A szűkszavú minisztertanácsi jegyzőkönyv így rögzíti érvelését: „A német közvéleményt fel

9 Uo.

10 *Harrer Ferenc: Egy magyar polgár élete. I. k. 361—362. o. Budapest, 1968.*

11 HL Polg. dem. forr. 13/5 HM Kat. pol. o. 1918. 30 540. sz.

12 Uo. 5/13 HM 2. o. 1918. 31 340. sz.

13 OL Bécsi követség és főkonzulátus 867/1919. sz.

kell világosítani. Amikor az új Németország kialakul, ott legyen Magyarország képviselője.”¹⁴ A kormány — annak ellenére, hogy határozottan és tüntetően antantbarát külpolitikai orientációt követett, és annak ellenére, hogy a belgrádi katonai egyezmény 16. pontja megtiltotta a diplomáciai kapcsolatok felvételét Németországgal — november közepén kísérletet tett ezek létesítésére. November 19-én Diener-Dénes külügyi államtitkár átiratot küldött a hadügyminiszterhez, és ebben arra kérte, intézzen sürgős kérést Franchet d'Esperey tábornokhoz, „... engedné meg a magyar népköztársaság népkormányának, hogy Németországgal diplomáciai összeköttetésbe léphessen”. A külügyi államtitkár szerint a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló kérést azzal kellene indokolni, hogy a németországi viszonyokban változás állott be, és hogy Németországban több százezer magyar állampolgár él, akik ott védelem nélkül maradnának.¹⁵

A Hadügyminisztérium e szempontok szerint november 22-én szikratávíróval a következő szöveget adta le az antant keleti hadseregparancsnokságának, amely ekkor Szalonikiben tartózkodott: „A diplomáciai összeköttetésnek Németországgal való újrafelvétele Magyarország szempontjából felette szükséges, mert Németországban több százezer magyar állampolgár él, akik a mostani bizonytalan viszonyok között védelem nélkül maradtak. A magyar népköztársaság kormánya ezért kérdést intéz a főparancsnoksághoz, hogy Németországgal a diplomáciai összeköttetés felvétele ellen van-e kifogása és egyúttal azon nézetének ad kifejezést, hogy a diplomáciai viszony felvételének minden akadályát egyrészt az entente és Németország között létrejött fegyverszünet, másrészt pedig Németország teljes demokratizálása következtében megszünt.”¹⁶

Az antant e tekintetben is hajthatatlan maradt. A francia fegyverszüneti bizottság vezetője, Vix alezredes, november 28-án még az ellen is nyomatékosan tiltakozott, hogy a magyar kormány a Mackensen-ügyből kifolyólag alkalomszerű kapcsolatba lépett a német kormánnyal. Linder Béla tárcanélküli miniszter és Diener-Dénes József külügyminisztériumi államtitkár kénytelen volt szabadkozni, s kijelentették a francia alezredesnek, hogy Magyarországtól távol áll a Németországgal való bármely diplomáciai vagy politikai kapcsolat fenntartása.¹⁷

A Hadügyminisztériumnak azonban sikerült Berlinben egy négytagú magyar tiszti delegációt megtartania. A négy tiszt korábban a berlini osztrák—magyar katonai meghatalmazott beosztottja volt. A hivatal személyi állománya a Monarchia bukásakor két részre oszlott: az osztrákok egy „német—osztrák”, a magyarok pedig egy „magyar felszámolási bizottságot” hoztak létre, s miután a diplomáciai kapcsolatokat meg kellett szakítani Németországgal, ezen a néven maradtak Berlinben.

A magyar Hadügyminisztérium még november 6-án elrendelte a delegáció fenntartását, s vezetőjéül a rangidős Hubrich Arisztid századost nevezte ki. Ezeket az intézkedéseket gr. Takács-Tolvay ezredes javaslatára fogatosították. A kapcsolatot szintén a bécsi magyar katonai meghatalmazotton keresztül tartotta a minisztérium a berlini delegációval.

A Berlinben működő tiszti csoportnak december 13-án a „berlini felszámolási bizottság” elnevezést adták, nehogy az antanthatalmak a volt berlini osztrák—magyar katonai meghatalmazott hivatalának további működésében a fegyverszüneti szerződés megszegését lássák, másrészt valóban szükség is volt a dele-

¹⁴ OL Min. tan. jkv. 1918. november 5.

¹⁵ HL Polg. dem. forr. 13/3 HM Kat. pol. o. 1918. 30 889. sz.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo. 32 150. sz.

gáció ilyen irányú működésére. Ügyköre a Magyarországon átvonult német csapatok, a nyugati hadszíntéren állott magyar csapatok függőben levő, valamint felszámolás alatt álló ügyeinek lebonyolítása, a hadifoglyok hazaszállítási ügyeinek intézése, továbbá a Németország területén adódó egyéb más magyar vonatkozású ügyek nyilvántartása volt¹⁸

Zágráb és Belgrád

Mivel a magyar kormány haladéktalanul diplomáciai kapcsolatba kívánt lépni a szerb-horvát—szlovén nemzeti tanáccsal, november 8-án követet küldött Zágrábba Balla Aladár személyében. A követséghez katonai attasé minőségben beosztották Gömbös Gyula vk. századost is.¹⁹ A katonapolitikai osztálytól kapott feladata az volt, hogy a Horvátországban tartózkodó, vagy az ország területén keresztül hazatérő magyar csapatok fegyveres átvonulását a horvát hatóságoknál kieszközölje, s az egyéb felmerülő katonai kérdésekben tárgyaljon a Horvát Nemzeti Tanács honvédelmi biztosával.

Gömbös Gyula november 6-án érkezett vissza Budapestre Bécsből, ahol a háború utolsó időszakában a közös hadügyminisztérium pótlásügyi osztályán teljesített szolgálatot. A budapesti Hadügyminisztériumban már ott találta azt a vezérkari tisztekből álló gárdát, amelynek ő maga is — szélsőséges nacionalista felfogásáról közismert — tagja volt. Megjelenése a katonapolitikai osztálynak kapóra jött: az eredetileg kijelölt Dormándy vk. alezredes helyett őt küldték Zágrábba, mert a háború előtti években huzamosabb ideig szolgált a zágrábi honvédkerületi parancsnokságon, jól beszélt horvátul és rendelkezett bizonyos személyi kapcsolatokkal.

Gömbös felvette Zágrábban a kapcsolatot dr. Drinkoviccsal, a horvát nemzeti tanács honvédelmi biztosával. Drinkovic tagadólág válaszolt a magyar katonai attasénak arra a kérdésére, „hogy a jugoszláv nemzeti kormány volna-e abban a helyzetben, hogy a magyar kormánynak fegyvert engedjen át a békehadserg felfegyverzésére?” Az ország semlegességére hivatkozva kijelentette, hogy továbbra is le fogják fegyverezni az ország területén levő magyar katonákat. Gömbös és Drinkovic a magyar állampolgárok horvátországi tevékenységével, illetve hazaszállítással kapcsolatos bizonyos részletkérdésekben előzetes megállapodásokat kötött, amelyeket november 10-én jegyzőkönyvben rögzítettek.²⁰

A következő napokban kitűnt, hogy Balla Aladár politikai küldetése kudarcot vallott: nem sikerült Horvátországnak a délszláv államhoz való csatlakozását megakadályoznia. A minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy a magyar követ elhagyja Zágrábot, s egyidejűleg megbízta Gömbös Gyulát, képviselje Zágrábban a magyar katonai és kereskedelmi érdekeket, s lássa el a magyar állampolgárok érdekvédelmét.²¹

Mivel a magyar kormány a november 10-i megállapodásokra egyáltalán nem reagált, a szerb-horvát—szlovén tanács honvédelmi biztosa november 21-én jegyzéket intézett Gömbös századoshoz, s abban a magyar katonai attasé zágrábi misszióját befejezettnek nyilvánította.²² A Hadügyminisztériumot kellemetlenül érintette ez a fordulat. A katonapolitikai osztály előterjesztésére november 23-án táviratot intézett a minisztérium a szerb-horvát—szlovén nemzeti tanácshoz: „Az SHS nemzeti tanács megbízottjai és Gömbös százados katonai meghatalmazott között felvett jegyzőkönyv azért nem nyert eddig hitelesítést, mert a magyar külügyminisztérium még csak szervezés alatt van. Miután a

18 Uo. 12/3 HM Kat. pol. o. 1918. 33 541. sz., és 12/1 29 438. sz.

19 Uo. 1918—1919. 12/1 HM Kat. pol. o. 1918. 29 402. sz.

20 Uo. 12/4 HM Kat. pol. o. 1918. 31 932. sz.

21 OL Min. tan. jkv. 1918. november 21.

22 HL Polg. dem. forr. 14/2 HM Kat. pol. o. 1918. 31 343. sz.

magyar követség tagjai elhagyták Zagrebet, fölötte kívánatos, hogy Gömbös százados folytassa tevékenységét a két ország barátságos viszonyának fejlesztése, a magyar érdekek képviselése céljából. Gömbös százados a magyar kormány bizalmát bírja, miért is kérem kieszközölni, hogy Gömbös százados feladatát továbbra is teljesíthesse.”²³

Gömbös százados zágrábi jelenléte azért is szükséges volt a Hadügyminisztérium számára, mert az 1. (hírszerző) osztály felderítési feladatokkal bízta őt meg. Mindenekelőtt az olasz—délsláv ellentétekből adódó katonapolitikai kérdések, de ezen túlmenően a jugoszláv csapatok és parancsnokságok elhelyezése, a megközelítő létszámadatok, a délsláv állam fegyverzeti, lőszer-, fölszerelési és vonatanyag-ellátottsága érdekelte Stojakovics vk. őrnagyot, a hírszerző osztály vezetőjét. Gömbösnek adatokat kellett gyűjtenie arról, hogy mennyi hadianyaghoz jutottak a jugoszlávok az osztrák—magyar hadsereg felbomlása révén és milyenek az országban az élelmezési viszonyok. Ezenkívül hetenkénti hangulatjelentéseket és politikai áttekintéseket kértek tőle.²⁴

November 28-án kapta Gömbös az utolsó jegyzéket a szerb-horvát—szlovén nemzeti tanács honvédelmi biztosától, aki ismét megállapította, hogy a magyar kormány nem hozott döntést a jegyzőkönyvben szereplő kérdésekben, ezért a jegyzékhez csatoltan visszaküldte Balla Aladár és Gömbös Gyula megbízólevelét. A két ország közötti diplomáciai kapcsolatok ezzel a lépéssel megszakadtak. A katonai attasé és személyzete visszatért Magyarországra.²⁵

A katonapolitikai osztály három hét múlva, december 20-án újból visszatért erre a problémára. Knauz Ferenc vk. százados, az osztály jugoszláv ügyekkel foglalkozó előadója előterjesztést állított össze a délsláv állammal létesítendő diplomáciai kapcsolatok kérdéséről. Az előterjesztés szerint a rendes diplomáciai összeköttetés felvétele Jugoszláviával azt az előnyt biztosítaná, hogy Magyarország az első lépést tehetné meg a diplomáciai elszigeteltségből az antant hatalmak vonatkozásában. A fogalmazvány a szerbekkel való kapcsolatfelvétel fontosságát hangsúlyozza, s ebben Gömbös Gyulának az a véleménye tükröződik, amelyet egyik attaséjelentésében fogalmazott meg, miszerint nincs lehetőség a jugoszláv állam létrejöttének megakadályozására, ezért a jövőben nem a horvát, hanem a vezető szerepet játszó szerb nemzet felé kell orientálnia a magyar külpolitikának.

A katonapolitikai osztály Szerbiában lehetséges szövetségest látott: „A nagyromán törekvésekkel szemben egy — Romániát minden oldalról körülzáró block által védekezhetnénk és a román imperializmus ellen úgy Szerbiával mint Ukránországgal egyesülhetnénk, a mi csak akkor válik lehetségessé, ha mindkét országgal felvesszük a diplomáciai összeköttetést.”²⁶

Az előterjesztés azonban nem veti el a horvát vonalat sem. A javaslat szerint Zágrábba katonai meghatalmazott kiküldése lenne szükséges — az indoklás szerint azért —, mert ez a külső katonai képviselő fontos feladatot tölthetne be az olasz hadifogságból visszatérők hazahozatala és a jugoszláv állam területén visszamaradt nagy értékű kincstári javak likvidálása terén. Ami pedig a magasabb szempontokat illeti, így érvel a memorandum: „Ez az állam különben az, melynek barátságára a tengerhez vivő út végett a legjobban reá vagyunk utalva s nem képzelhető, hogy ezen ütközőpontok kikapcsolása után ne vennék fel ismét szívesen a Magyarországgal való összeköttetést.”²⁷

23 Uo.

24 Uo. 13/5 HM Kat. pol. o. 1918. 30 659. sz.

25 Uo. 14/5 HM Kat. pol. o. 1918. 32 236. sz.

26 Uo. 15/5 HM Kat. pol. o. 1918. 34 019. sz.

27 Uo.

A Hadügyminisztériumnak már 1918 novemberében megvolt a jelöltje a jugoszláviai katonai meghatalmazotti posztra: Marsik Jenő vk. századost szemelték ki katonai attasénak Belgrádba, a diplomáciai kapcsolatok felvétele után. A külpolitikai viszonyok, valamint a magyar kormánynak az a döntése, hogy katonai meghatalmazottakat egyelőre nem küld külföldre, Marsik százados kiutazását meggátolták.²⁸

Krakkó és Varsó

A lengyel polgári és katonai hatóságokkal való kapcsolat felvétele a keleti fronton levő magyar csapatok hazaszállítása, a Lengyelország területén maradt nagy mennyiségű hadianyag biztosítása miatt rendkívül sürgős feladat volt. A Hadügyminisztérium 1918. november 10-én egy háromtagú küldöttséget indított útba Lengyelországba Köller György alezredes vezetésével a fent jelzett feladatok megoldására. A bizottság tartózkodási helyéül Krakkót jelölték ki.

A küldöttség nyilvántartotta a lengyel területen átvonuló magyar katonai szállítmányokat, ellenőrizte a különböző városokban felállított fogadó kirendeltségeket, valamint az orosz hadifogságból hazatérő magyar katonák irányításával foglalkozott. Bár a bizottság hivatalosan nem kapott megbízatást politikai tevékenység folytatására, Köller alezredes a rendkívüli körülmények között ilyen jellegű tevékenységet is kifejtett. Felvette a kapcsolatot Varsóban a lengyel kormány képviselőivel, a lengyel vezérkar főnökével és megállapodást kötött arról, hogy a magyar katonák teljes fegyverzettel és felszereléssel utazhatnak haza Lengyelországon keresztül, ha a lengyel katonák is így térhetnek vissza hazájukba Magyarországon keresztül. Köller alezredes tiltakozását fejezte ki a lengyel hatóságoknál, amikor a lengyel csapatok megszállták Trencsén, Szepes és Árva megye területének egy részét. A küldöttség konzuli tevékenységet is folytatott: beutazási engedélyeket adott Magyarországra utazóknak.²⁹

A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztálya 1918. november 27-én tervezetet készített egy magyar katonai meghatalmazott Varsóba való kiküldéséről. Köller alezredes fogadó bizottsága ugyanis krakkói elhelyezésénél fogva nem volt alkalmas arra, hogy a Lengyel Köztársaság Varsóban székelő központi hatóságaival a megfelelő kapcsolatokat kiépítse. A kiküldendő katonai meghatalmazottnak a hazatérő katonák és hadifoglyok irányításán túlmenően politikai feladatokat határozott meg a Hadügyminisztérium tervezete, mégpedig azt, hogy amíg a két ország között nem létesül diplomáciai összeköttetés, munkálkodjék a „... történelmi, szomszédos jóbarátság fenntartása és mélyítése érdekében...”³⁰

Ugyanezen a napon a magyar hadügyminiszter a következő táviratot intézte a lengyel kormányhoz: „Azon célból, hogy addig is, míg az összeköttetés a lengyel és magyar nemzetek között rendes diplomáciai úton létesül, ezen két nemzet közötti csaknem ezer éves hagyományos baráti viszony ápolása és mélyítése érdekében, mely baráti viszony a most lezajlott nagy események után, midőn két nemzet az idegen igát lerázta, közös akarattal valóságos alakban is megnyilatkozhatnak, a magyar kormány abbéli óhajának ad kifejezést, hogy Neményi Koncz Győző tüzérezredest, mint a magyar kormány katonai meghatalmazottját kellő személyzettel a lengyel kormány székhelyére delegálhassa. A lengyel kormány részéről az itteni Lengyel Misszió a magyar központi ható-

²⁸ HL VKF IV. csop. 1919. 4449. sz.

²⁹ HL Tanulmányok és kéziratok gyűjteménye 1967. sz. (*Philadelphia Jenő: Az 1918. év őszén Lengyelországba kiküldött magyar hadifogoly fogadó bizottság működése. 1927.*)

³⁰ HL Polg. dem. forr. 15/4 HM Kat. pol. o. 1918. 33 760. sz.

ságokkal már huzamosabb idő óta a legjobb egyetértésben működik. Magyar részről sajnos a Lengyel Kormány székhelyén nincs felhatalmazott személy, aki kölcsönös érdekeinket képviselné.”³¹

December első napjaiban a Hadügyminisztérium 1. (hírszerző) osztálya szóbeli üzenetet kapott Köller alezredestől, miszerint „a varsói lengyel kormány rossz néven veszi a magyar kormánytól, hogy a magyar kormánynak mindeközéig nincsen Warsavában állandó képviselője”. A katonapolitikai osztály — mint-hogy a november 27-i táviratra a lengyel kormánytól válasz még nem érkezett — a Külügyminisztériumhoz fordult, hogy tisztázza ezt a kérdést a lengyelekkel. Külön, nyomatékosan felkérték a Külügyminisztériumot, hogy a katonai meghatalmazott ügyében is intézzon kérdést a lengyel kormányhoz, „... mert katonai szempontból rendkívül fontos volna, ha már volna megbízottunk Warsavában”.³²

Katonai meghatalmazott kiküldésére végül is nem került sor a kormány határozata értelmében. A Hadügyminisztérium továbbra is csak a krakkói hadifogoly fogadó bizottságra tudott támaszkodni a lengyelországi kapcsolatokat illetően. Köller alezredest 1919. januárban Matsvánszky százados váltotta fel, aki magát jelentéseiben és a lengyel féllel szemben mint a „magyar hadügyminiszter katonai meghatalmazottja” tüntette fel. Orphanides alezredest a 8. (katonapolitikai) osztály vezetője ezzel kapcsolatban és általános magatartását illetően a következő utasítást küldte neki: „Jövőbeni tévedések és helytelen címzések elkerülése végett közlöm, hogy Ön Krakowban mint az ottani magyar fogadó bizottság vezetője rendeltetett ki, s nem mint »meghatalmazott«, mely ténykedésre politikai megbízólevelet tőlem nem kapott. Tekintettel azonban a Minisztertanács azon döntésére, hogy egyelőre katonai attachék kiküldését nem óhajtja, szívesen látom, ha politikai és katonai vonatkozású észrevételeit velem közli.”³³

Kijev

Már 1918. november második felében felmerült a Hadügyminisztériumban az Ukrajnával létesítendő katonadiplomáciai kapcsolat gondolata. A katonapolitikai osztály november 23-án foglalkozott azzal a javaslattal, amelyet br. Mirbach őrnagy, az Armeoberkommando kovnoi meghatalmazottja tett, miszerint kívánatos lenne Kijevben a magyar kormány részéről katonai meghatalmazotti állás létesítése. Mirbach javaslatot tett a személyre is: Leitgeb mezőgazdasági attasét ajánlotta, aki már Kijevben tevékenykedett az osztrák—magyar csapatok hazaszállítását irányító, gr. Spanocchi vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló törzsben.

A katonapolitikai osztály egyetértett a javaslattal, azzal a módosítással, hogy a kiküldendő személy vezérkari tiszt legyen. A Hadügyminisztérium 1. osztálya november 25-én br. Stipsitz őrnagyot, a katonapolitikai osztály helyettes vezetőjét ajánlotta erre a beosztásra, aki „előreláthatólag mint Oroszországba küldendő katonai attaché Kiewben fenti szolgálatot elláthatná”.³⁴

A Hadügyminisztérium december 1-én a következő táviratot küldte az ukrán kormánynak: „A katonai anyagok liquidálása és az ott levő magyar csapatok haza küldésének lebonyolítására, de különösen a kölcsönös jó szomszédos viszony fenntartásának ápolására br. Stipsitz Károly vkt. őrnagyot szemeltem ki,

31 Uo. 14/5 HM Kat. pol. o. 1918. 31 924. sz.

32 Uo. 15/4 HM Kat. pol. o. 1918. 33 760. sz.

33 Uo. 16/4 HM. 8. o. 1919. 3586. sz.

34 Uo. 13/6 HM Kat. pol. o. 1918. 31 040. sz.

s őt mint Magyarország katonai meghatalmazottját a kiewi ukrán kormány mellé óhajtom kirendelni. Kérem az Ukrán Kormány rádióválaszát, hogy ezen kiküldetés, a Stipsitz őrnagy személye ellen kifogás van-e?”³⁵

A katonapolitikai osztály a következő napokban módosította a kiküldendő személyre vonatkozó javaslatot: br. Stipsitz őrnagy helyett Szmazsenka Ferdinánd vk. alezredes kiküldését kérte. A Hadügyminisztérium 1918. december 6-án elküldött újabb táviratában Szmazsenka alezredes számára kért agrément-ot az ukrán kormánytól.³⁶ Szmazsenka alezredes korábban a közös hadsereg vezérkaránál teljesített szolgálatot és ott az orosz ügyek szakértőjének számított. A vezérkar 1905-ben kiküldte őt Oroszországba az orosz—japán háború megfigyelésére. Oroszországi tartózkodása alatt elvette feleségül egy orosz földbirtokos leányát és ettől kezdve a világháború kitöréséig rendszeresen megfordult Oroszországban, felesége szülőföldjén. Az orosz nyelvet kitűnően elsajátította. A világháború befejezésekor Bécsben tartózkodott, s itt tagja lett a Felszámoló Bizottságnak.

Szmazsenka alezredes megkísérelte, hogy eljusson Kijevbe. A bécsi ukrán követségtől sikerült szereznie egy „laisser-passer”-t Kijevig a lengyel és az ukrán katonai megbízottól egy hadizóna-átlépési engedélyt. Fogadta őt a bécsi ukrán követ, Lipinski is.³⁷

A kormány 1919. február 11-i határozata Szmazsenka Ferdinánd alezredes kiküldetését is tárgyalanná tette.

Bukarest

A magyar kormány Artner Kálmán alezredest küldte Bukarestbe a megszálló hadsereg főparancsnokságához, hogy az ott szolgálatot teljesítő Koncz Sándor ezredesnek átadja a kormány megbízólevelét, amelyben felhatalmazza őt a kormány képviselővel és a még Románia területén tartózkodó magyar csapatok feletti parancsnoksággal.³⁸ Politikai feladata — a november 5-i minisztertanácsi határozat szerint — az lett volna, hogy a Jassyban tartózkodó román kormánnyal tárgyaljon, s elérje azt, hogy Románia ne állítsa kész tények elé Magyarországot egy Erdélybe történő bevonulással.³⁹ Mint kinevezett katonai parancsnoknak gondoskodnia kellett a magyar csapatok lefegyverzéséről és a katonák hazaszállításának megszervezéséről.

Koncz Sándor ezredes a háború idején a romániai megszálló erőknél teljesített szolgálatot: az ún. gazdasági szolgálat osztrák—magyar törzsének volt a parancsnoka, s egyúttal osztrák—magyar meghatalmazott a német Mackensen-féle hadsereg parancsnokságánál.⁴⁰

Artner Kálmán november 8-án érkezett Bukarestbe. Koncz ezredes másnap, november 9-én értesítette a román királyi kormányt megbízatásáról, azzal a hozzáfűzéssel, hogy a megfelelő megbízólevelével az idő rövidsége miatt még nem jutott el hozzá.⁴¹ Válasz nem érkezett. Románia november 10-én ultimátumot nyújtott át a németeknek, hogy 24 órán belül ürítsék ki az ország területét. Ugyanezen a napon, az esti órákban kihírdették a hadiállapotot. A Bukarestben tartózkodó magyar képviselő tagjai internálótáborba kerültek.

35 Uo.

36 Uo. 32 871. sz.

37 Uo. 34 886. sz.

38 Uo. 14/4 HM Kat. pol. o. 1918. 31 930. sz.

39 OL Min. tan. jkv. 1918. november 5.

40 HL Tanulmányok gyűjteménye 778—VI—4. (Max Frh. v. Pitreich jelentése.)

41 HL Polg. dem. forr. 14/4 HM Kat. pol. o. 1918. 31 930. o.

A Hadügyi Népbiztosság bécsi katonai meghatalmazottja

A Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztossága nem foglalkozott katonai attasék kiküldésének a kérdésével. Ez az adott külpolitikai helyzetből is fakadt: a magyarországi proletárdiktatúra államának nemzetközi elszigeteltsége, katonai fenyegetettsége, sőt a hamarosan megindított imperialista katonai intervenció körülményei között ez a probléma nem volt időszerű. A kérdés bizonyára felvetődött volna abban az esetben, ha a Magyar Tanácsköztársaságnak sikerül közvetlen és rendszeres kapcsolatot felvennie egyetlen szövetségével, Szovjet-Oroszországgal, ha a két hadsereg között közvetlen érintkezés jön létre. Valószínűleg felmerült volna előbb-utóbb a kérdés akkor is, ha a proletárdiktatúra hosszabb ideig fennáll, ha sikerül helyzetét stabilizálnia. A katonai meghatalmazotti intézmény fenntartása bizonyos lehetőséget jelentett volna a világforradalmi folyamat figyelemmel kísérése, netán elősegítése szempontjából. Ez utóbbi feltételezést a Hadügyi Népbiztosság rendelkezésére álló egyetlen katonai meghatalmazotti hely tapasztalataira alapozzuk.

A Hadügyi Népbiztosság egyetlen ilyen helyet örökölt a polgári kormányzattól, a bécsit, és ezt a proletárdiktatúra egész fennállásának idején fenntartotta. A Tanácsköztársaság meghagyta hivatalában Takács-Tolvay József ezredest, aki a követségen — amint erről már volt szó — tanácsosként szerepelt. Feladatköre megegyezett azzal, amit még a Hadügyminisztérium katonapolitikai osztálya 1919. március 7-én így rögzített: „Feladata: a német—osztrák hadügyi államtitkárság és a Hüm közötti kapcsolat fenntartása úgy katonapolitikai, mint a liquidálásból kifolyó összes ügyekre vonatkozólag.”⁴²

A Hadügyi Népbiztosság elsősorban a felszámolásra helyezte a fő súlyt. A magyar javak, anyagok számbavétele, nyilvántartása és hazaszállítása a Vörös Hadsereg fegyver és hadianyagszükségletének biztosítása szempontjából rendkívül fontos tevékenység volt. A katonai meghatalmazottnak a feladat megoldása érdekében állandó kapcsolatban kellett állnia az osztrák hadügyminisztériummal — a Staatsamt für Heerwesen-nel. Az ügygel a Külügyi Népbiztosság is foglalkozott. Amikor a Magyar Tanácsköztársaság bécsi követe, Bolgár Elek megérkezett az osztrák fővárosba, a kíséretében levő Diener-Dénes József, a Károlyi-kormány volt külügyi államtitkára mutatta be őt a különböző vezető osztrák személyiségeknek. Julius Deutsch hadügyi államtitkár a találkozás során kijelentette, hogy a hadianyagszállítást megtiltja ugyan, de ténylegesen nem fogja akadályozni.⁴³

Ismeretes a bécsi katonai meghatalmazott költségvetése. Takács-Tolvay ezredes márciusra 3 millió koronát igényelt, ugyanannyit kért áprilisban is, májusra 5 millió 580 ezer koronát kért, míg a júniusi igénye már 8 millió korona volt az ausztriai infláció miatt. Nincsenek meg azok a mellékletek, amelyekből kitűnne, milyen kifizetésekre kérte Takács-Tolvay a megnevezett összegeket. A pénzt nem kapta meg, mert a Pénzügyi Népbiztosság éppen tárgyalásokat folytatott a bécsi követséggel egy nagyobb összeg letétbe helyezéséről, hogy abból a követségnek módjában álljon a Magyar Tanácsköztársaság Bécsben történő kifizetéseit teljesíteni.⁴⁴ Május 2-án ezt a pénzüsszeget az ellenforradalmárok elrabolták. Takács-Tolvay ezredest a magyar követségen történt rablás után az akcióban való részvétel miatt elbocsátották a diplomáciai szolgálatból.

Utódja Linder Béla ezredes lett, a Károlyi-kormány volt hadügyminisztere. Megbízólevele — többszöri sürgetés után — 1919. június utolsó hetében érkezett

⁴² Uo. 16/10 HM 8. o. 190. sz.

⁴³ Hajdu Tibor: A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest, 1909. 72. o.

⁴⁴ HL. MTK iratai. Hüb. 44. o. 12 539. sz.

csak meg Bécsbe. A Magyar Tanácsköztársaság bécsi követsége 1919. június 26-án tudatta a külügyi államtitkársággal, hogy „... a Hadügyi Népbiztosság a Külügyi Népbiztossággal egyetértésben kinevezte Linder Béla urat, volt ezredes és hadügyminisztert katonai meghatalmazottnak Bécsbe”. Kérte, hogy ezt a kinevezést kedvezően vegyék tudomásul. Ezután történt meg a személyes bemutatás Otto Bauernél.⁴⁵

A katonai meghatalmazotti állás a Vörös Hadsereg dandárparancsnoki beosztásának felelt meg.⁴⁶ Valószínű, hogy a felszámolással összefüggő feladatok mellett Linder Béla ezredesnek kapcsolatot kellett tartania az osztrák kommunisták irányítása alatt álló katonai alakulatokkal. Schober bécsi rendőrfőnök nyomozói megállapították, hogy ő is meglátogatta a 41. népőrzászlóaljat, amelylyel a magyar követség szoros kapcsolatban állt. Schober azt is tudni vélte, hogy Linder Béla katonai meghatalmazott a Tanácsköztársaság kormányától azt a megbízatást kapta, nyerve meg az osztrák rendőri szerveket „a kommunizmus ügyének”.⁴⁷ Ezek a kérdések még további vizsgálatot igényelnek.

A Tanácsköztársaság bukása után a Friedrich-kormány hadügyminisztériuma Linder Bélát azonnal felmentette a bécsi katonai meghatalmazotti állásból, s egyidejűleg ideiglenes jelleggel ismét gr. Takács-Tolvay nyugállományú ezredes nevezte ki. 1919. augusztus 8-án a bécsi követség is megkapta a Hadügyminisztérium táviratát a személycseréről. A Hadügyminisztérium közölte a táviratban azt is, hogy az ezredes utasította azoknak a teendőknek az átvételére, amelyeket Linder Bélának szabott meg kinevezésekor a Hadügyi Népbiztosság.⁴⁸ A megadott számú ügyirat ez idáig még nem került elő. Valószínűleg általános jellegű utasításokat tartalmazott, ezért nem kellett a szöveget módosítani.

A bécsi felszámoló hadügyminisztériumban (Liquidierendes Kriegsministerium) működő nagy létszámú magyar tiszti csoport tagjainak nagy része természetesen örömmel üdvözölte az ellenforradalom győzelmét. Ők már korábban üzenetet kaptak Szegedről. Ottrubay őrnagy 1919. július 29-én levelet írt Bécsbe Janky Béla alezredesnek, a magyar katonai misszió tagjának, amelyben Horthy parancsát közvettítette: „... minden magyar tiszt maradjon feltétlenül a helyén, tegyen le bármi esküt, amelyet a bolsevikok követelnek, az eskű alól feloldja és egyúttal igazolja is őket a szegedi magyar kormány. Fő dolog, hogy rendületlenül a helyükön maradjanak, s jelenlegi beosztásukban képviseljék a szegedi kormány érdekeit.”⁴⁹ Valóban, ez a gárda csaknem változatlan személyi összetételben Bécsben maradt, s közülük többen hamarosan vezető szerepet játszottak az ellenforradalmi korszak katonadiplomáciai szolgálatának kialakításában.

Az ellenforradalmi rendszer katonadiplomáciai szolgálatának megteremtése

A szegedi hadügyminisztérium külpolitikai tevékenysége

A Szegeden szervezkedő ellenforradalmi erők első kormányzati és közigazgatási feladatokat is ellátó szerve az 1919 május végén létrejött Károlyi Gyula-kormány volt, amely már rendelkezett bizonyos, az ellenforradalom célkitűzéseit támogató fegyveres erővel is. A szegedi kormány tényleges támaszává azok

45 OL Bécsi követség. (A Magyar Tanácsköztársaság követsége Bécsben) 1919. 2289 és 2626. sz.

46 HL MTK iratai. Hüb. Eln. A. o. 1919. 13 223. sz.

47 Botz, Gerhard: Gewalt in der Politik. München, 1976. 298—299. o.

48 HL Hüm. Eln. 31. o. 1919. 14 273. sz. és OL Bécsi követség 1919. 3985. sz.

49 HL VKF II. csop. 1919. sz. n.

a tiszti századok váltak, amelyek a Szegedre menekült hivatásos tisztekből alakultak meg. A fegyveres erők parancsnoka, Horthy Miklós ellentengernagy előbb hadügyminiszterként, később fővezérként egyre inkább kiépítette önálló pozícióit, és a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére szervezkedő ellenforradalmi mozgalom tényleges vezetőjévé vált. A vezetése alatt álló „nemzeti hadsereg” irányító szervei a magyarországi proletárdiktatúra megdöntése érdekében kezdték meg külföldön tájékozódásukat esetleges idegen segítség megszerzése érdekében. 1919 júniusában hozzáfogtak az ehhez szükséges apparátus kiépítéséhez.

Horthy Miklós ellentengernagy 1919. június 25-én jóváhagyólag tudomásul vette a „nemzeti hadsereg” hadműveleti csoportjának felterjesztését, amely hírszerző osztály szervezésére és beosztására vonatkozott. Az osztály feladatát a következőkben határozták meg: „1. A védelmi hírszerző szolgálat Szeged város területén, s a hadműveleti területen belül, 2. a támadó hírszerző szolgálat úgy a közeli, mint a messzi viszonylatokban. 3. Az ország különböző részeiben uralkodó hangulat és esetleges ellenforradalmi mozgalmak pontos nyilvántartása.” Az utasítás megszabta a hírszerző csoport számára, hogy a fontos külpolitikai vonatkozású eseményekről a Hadügyminisztériumot azonnal értesíteni kell.⁵⁰

A hírszerző osztály vezetőjévé Ottrubay Károly vk. őrnagyot nevezték ki, aki korábban Ferenc József katonai irodájában teljesített szolgálatot, a világháború utolsó időszakában pedig hadosztály vezérkari főnöki beosztásban tevékenykedett. Mivel az osztály katonai jellegű tevékenységét a francia megszálló hatóságok elől rejtieniük kellett, ezért látszatra és kifelé Siket András miniszteri osztálytanácsos szerepelt vezetőként.⁵¹

Bár a meghatározott hírszerzési feladatok ekkor elsősorban belpolitikai célokat szolgáltak, az utasításból határozottan kitűnik a külpolitikai viszonyok iránti érdeklődés is.

A támadó hírszerzés fogalma alatt az idegen országokban, vagy a megszállt területeken folytatott tevékenységet: a külpolitikai, katonapolitikai viszonyok felderítését, valamint konkrét akciók előkészítését és lebonyolítását értették. A szegedi hadügyminisztérium egy júliusi elaborátuma, amely a nemzetközi helyzet elemzésével foglalkozott, felvetette annak szükségességét, hogy a minisztérium külföldre, elsősorban Bécsbe és Prágába küldendő vezérkari tisztek útján kapjon alaposabb tájékoztatást a külpolitikai helyzetről.

„Tekintettel arra, hogy Bécsben számos összeköttetések futnak össze — írja az emlékirat —, a szegedi kormány ottani követségének rendkívül fontos szerep jut. Ezen követség összeköttetése Szegeddel azonban igen hiányos, ami annál kellemetlenebb és kifelé (ántánt) annál károsabb, mert úgy Bécsben (Bethlen), mint Grazban (Szmrecsányi) az a tendencia vehető ki, hogy nagyobb mértékben önállóak, semmint ezt az ügy érdeke megköveteli. Sürgősen szükséges tehát, hogy az ottani követségnél egy magyar vezérkari tiszt (Vogt, vagy inkább Lörx) vezetése alatt egy katonai kirendeltség állíttassék fel, melynek hatásköre Cseh-Tórországtól Bécsen át Lehár csoportjáig bezárólag terjedne. Ezen kirendeltség utasításait Bethlen gr. útján közvetlenül Szegedről kapná.”⁵²

A tervezett katonai kirendeltséget létre is hozták az ellenforradalmi kormány bécsi „követsége” mellett. (Károlyi Gyula miniszterelnök meghatalmazta Bethlen Istvánt, hogy Bécsben képviselheti a szegedi kormányt.) Vezetőjévé Vogt Valdemár vk. ezredest nevezték ki, aki ekkor már Bécsben tartózkodott

50 HL Szegedi HM 1919. 368. sz.

51 *Kozma Miklós: Az összeomlás 1918—1919.* Budapest, é. n. 342—343. o.

52 *Csak szolgálati használatra!* Budapest, 1968. 2. okmány, 62—67. o.

és Bethlen katonai tanácsadója volt. Vogt ezredes 1919. július 29-én jelentette, hogy átvette a katonai szolgálat vezetését.⁵³

Feladata az volt, hogy az Ausztria és Csehszlovákia területén tervezett, a Magyar Tanácsköztársaság ellen irányuló katonai előkészületek megvalósításánál közreműködjek. Ezeket a megbízásokat nem sikerült teljesítenie. Hivatalának átvétele után két nappal a következőket jelentette Belitska Sándor hadügyminiszternek: „... tisztelettel közlöm, hogy a tervbevett szervezés a jelen körülmények között lehetetlen, mert egyrészt a cseh miniszterelnök nyilatkozata szerint — csehszlovák területről minden, a tanácskormány ellen irányuló akció megtiltatott — másrészt osztrák állampolgároknak toborzását és Szegedre szállítását a német—osztrák kormány nem engedélyezi, s e rendelet betartását szigorúan ellenőrzi. E tilalom megszegése minden itteni akciónk nyombani beszüntetését vonná maga után.”⁵⁴

A szegedi kormány bécsi katonai kirendeltsége 1919. augusztus végéig működött. A Tanácsköztársaság megdöntése után Vogt ezredes — a Fővezérség megbízásából — fegyver- és hadianyagvásárlási ügyekkel foglalkozott. 1919. szeptember 1-én jelentette a Fővezérségnek, hogy a katonai képviselő felszámolása befejeződött, s tevékenységét Bécsben befejezte.⁵⁵

A hadsereg meghatározó szerepe az ellenforradalmi rendszer külpolitikájának kialakításában

A Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után két hatalmi központ alakult ki az országban: a budapesti Friedrich-kormány, amely augusztus 6-án lépett hivatalba a Peidl-kormány erőszakos eltávolítása után, valamint a Nemzeti Hadsereg „fővezérsége”, amely Horthy Miklós vezetésével augusztus 9-én kivált a szegedi hadügyminisztérium kötelékéből és mint önálló parancsnokság kezdte meg működését.

A tényleges hatalom 1919 őszére fokozatosan a Fővezérség kezébe került. Működési területe átfogta az államélet, a közigazgatás minden területét. Tevékenysége döntő módon határozta meg a kialakuló ellenforradalmi Magyarországot arculatát.

A fővezérség meghatározó szerepet játszott a magyar külpolitika kialakításában is. A budapesti külügyminisztérium — a román megszállás körülményei között — saját apparátusának létrehozásán kívül elsősorban azokkal a problémákkal foglalkozott, amelyek az ország jelentős részének a megszállásából adódtak, másrészt a béketárgyalásokra való felkészülés kötötte le az energiáit.

A siófoki főhadiszállás ugyanakkor átfogó külpolitikai terveket kovácsolt. Bár a Friedrich-kormány igyekezett a Fővezérség tevékenységét e tekintetben is korlátok közé szorítani, ez a törekvés nem járt sikerrel. Hiába mondta ki a minisztertanács augusztus 20-i ülésén, hogy „a fővezérlet külpolitikát nem csinál”,⁵⁶ Horthy és környezete a fegyveres hatalom birtokában szabadon szötte a már a maga korában is sok tekintetben kalandornak számító külpolitikai elképzeléseit. Növelte a Fővezérség lehetőségeit a külpolitikába való beleszólásra a minisztertanácsnak az az október 25-i határozata, amely ideiglenes jelleggel szabályozta a hadügyminiszter és a fővezér hatáskörét és kimondta, hogy utóbbi közvetlenül a minisztertanácsnak felelős.

53 HL Szegedi HM 5/a oszt. 147. sz.

54 Uo.

55 HL VKF I. csop. 1919. 1638. sz.

56 Uo. II. csop. 1919. 167. sz.

A fővezér megkapta azt a jogot, hogy „... az ország katonai védelmét célzó előgondoskodások irányításából kifolyólag valamennyi minisztériummal közvetlen érintkezésbe léphet... Minden a katonapolitikai helyzetet érintő kérdésben a külügyminiszter tájékoztatja a fővezért és a vezérkar főnökét, viszont a fővezér is köteles minden olyan katonai megállapítást, amely a külügyi politikára befolyással lehet, a külügyminiszternek tudomására hozni” — rendeli el a minisztertanácsi határozat.⁵⁷

A Fővezérség túllépte ezeket a határokat, s korántsem maradt meg a tájékozódás és a javaslattétel keretei között, hanem konkrét külpolitikai lépésekre vállalkozott, s ezek megindoklására programadó, irányító módon kijelölte a külpolitika terén követendő utat. Az október 28-án Siófokon kiadott külpolitikai memorandumból kitűnik, hogy a katonai vezetés nemcsak egy későbbi időben végrehajtandó revansháború tervével foglalkozott, hanem azonnali fegyveres akciók megvalósítására is gondolt, hogy a zavaros nemzetközi körülmények között, még a békeszerződés elfogadása előtt, változtasson a kialakult helyzeten. A Fővezérség konkrét katonai előkészületeket tett egy Csehszlovákia elleni katonai akcióra, amelyet lengyel—magyar együttműködéssel terveztek; Bécs megszállására készültek, osztrák és bajor tiszti körök segítségével jobbdali fordulatot kívántak Ausztriában végrehajtani.⁵⁸

A Fővezérség rendelkezett a külpolitikai kérdések feldolgozásához szükséges megfelelő apparátussal. Két részleg is foglalkozott ezzel a területtel: a nyilvántartó csoport és a politikai csoport külügyi osztálya.⁵⁹ A nyilvántartó csoport, amely a II. csoport elnevezést is viselte, a szegedi I. hadművelleti csoport hírszerző osztályának tagjaiból alakult. Vezetője továbbra is Ottrubay Károly vk. őrnagy maradt, aki 1919. december elejéig töltötte be ezt a tiszteket.

A nyilvántartó csoport feladatait a következőkben határozták meg: „Külföldi államok politikai és katonai viszonyainak nyilvántartása. Külföldi katonai képviselőkkel való érintkezés.” A külügyi osztály feladata volt a külügyminisztériummal való kapcsolat fenntartása, egymás kölcsönös tájékoztatása a külpolitikai helyzetről.⁶⁰

A hadügyi vezetésben kialakult kettősség következtében a Hadügyminisztérium is foglalkozott külügyi természetű hírszerzéssel. Az elnöki 5/b osztály foglalkozott ezzel a munkaterülettel. Az osztály vezetője Stojakovics Döme vk. őrnagy volt, aki később vezető szerepet játszott a VKF 2. osztály létrehozásában, s ezen belül a Horthy-hadsereg katonadiplomáciai szolgálatának megszerzésében.

Stojakovics Döme (Demeter) a magyar királyi honvédségnél kezdte katonai pályafutását. 1907—1909 között elvégezte a bécsi Hadiiskolát, s ezután vezérkari tiszti beosztásban tevékenykedett különböző honvédparancsnokságokon. A világháború folyamán a Hadseregfőparancsnokság hírszerző osztályára került, ahol a Balkán-csoport vezetője lett. A polgári demokratikus forradalom időszakában a Hadügyminisztérium hírszerző osztályának vezetői tiszteket töltötte be. A Vörös Hadseregben is a hírszerző osztály vezetője volt. A Tanácsköztársaság megdöntése után a budapesti hadügyminisztériumban ugyanezen a területen folytatta tovább működését.

A politikai és katonai vezetés a hírszerzésnek az adott körülmények között rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított. Mivel a békeszerződés revízióját békés úton nem tartották elérhetőnek, sőt mi több, azonnali revansháborúra ké-

57 L.: *Vargyai Gyula*: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919—1921). Budapest, 1971.

58 HL VKF I. csop. 1919. 2045/1. hdm. sz.

59 *Vargyai*: i. m.

60 Uo.

szültek, a nemzetközi helyzet vizsgálata magában foglalta annak a kérdésnek állandó elemzését is, hogy alkalmasak-e a körülmények arra, hogy Magyarország belépjen egy adott háborúba, vagy vállalkozhat-e valamely erőszakos katonai lépésre?

A tervezett akciók nemzetközi feltételeinek pontos felmérése, a vállalkozások helyszínen történő megszervezése, azok figyelemmel kísérése, esetleg irányítása szükségessé tette, hogy a katonai vezetés a lehető legsürgősebben kiküldjön a fontosnak ítélt országokba jó kapcsolatokkal rendelkező vezérkari tiszteket, akik gyorsan, megbízható híreket tudnak a Fővezérség, illetve a Hadügyminisztérium részére szállítani.

A Hadügyminisztériumnak 1919 őszén egyetlen külföldi katonai képviselője volt — Bécsben. Mint említettük, 1919. augusztus 5-én a minisztérium ismét gr. Takács-Tolvay ezredest bízta meg a katonai meghatalmazotti állás betöltésével.⁶¹

Soós Károly tábornok 1919. október 5-én utasítást küldött a II. nyilvántartó csoport útján gr. Takács-Tolvay József ezredesnek, a magyar hadügyminiszter bécsi megbízottjának, hogy a régi AOK-nál (Armeeoberkommando) már előkészített összes kiképzési és harcászati szabályzatot és a különböző utasítások tervezeteit szerezzé be és a Fővezérséghez terjessze fel. A vezérkari főnök utasította gr. Takács-Tolvay ezredest, hogy kísérje figyelemmel az osztrák hadsereg szervezésével, kiképzésével, harckészültségével, technikai fejlődésével kapcsolatos kérdéseket és ezekről folyamatos tájékoztatást nyújtson.⁶²

November 4-én újabb utasítás ment gr. Takács-Tolvay ezredesnek: keresse fel Körner ezredest, a Staatsamt für Heerwesen elnöki osztályának főnökét, s kérje meg őt Soós tábornok nevében, hogy „...a megengedett határokon belül esetről-esetre felvilágosítást adjon a német—osztrák hadsereg és a vezérkar állapotáról”.⁶³

A Hadügyminisztérium, a Fővezérséggel párhuzamosan egyidőben tett lépéseket a németországi katonai, katonapolitikai viszonyok felderítése érdekében. Soós tábornok, a Fővezérség vezérkari főnöke, 1919. október 5-i utasításában a következőket közli: „Fleischmann Moritz vkt. őrnagyot Berlinbe szándékozom küldeni, hogy a német hadsereg kiképzéséről, harckészültségéről, technikai fejlődéséről, valamint a bevezetés alatt álló katonai újjászervezésről s az újonnan kiadott katonai szabályzatokról állandóan tájékoztasson.”⁶⁴

Stojakovics őrnagy, a Hadügyminisztérium hírszerző osztályának a vezetője azonban október 17-én közölte a Fővezérség II. csoportjával, hogy a minisztérium br. Abele Ferenc vk. ezredest — bizalmas megbízatással — kiküldte Berlinbe. A Hadügyminisztérium ezzel a kiküldetéssel egy katonai attasé posztjának megfelelő állást szeretett volna létrehozni Németországban. Feladatköre három fő területből állt: 1. A német hadsereg meglévő szervezetének feldolgozása, a békefeltételek szerint előírt hadsereg megeremtésére tett intézkedések figyelemmel kísérése, a hadsereg fejlesztése érdekében — a békefeltételek kijátszásával — hozandó nem hivatalos intézkedések és a mozgósítással kapcsolatos előkészületek nyilvántartása. 2. Németország bel- és külpolitikai helyzetének állandó nyilvántartása. 3. Egyéb országok — a Szovjetunió, Lengyelország, és Franciaország — katonai, katonapolitikai felderítése a Németországban megszerezhető adatok alapján. Fenti feladatok megoldása érdekében a

61 HL HM Eln. 31. o. 1919. 14 273. sz. és OL Bécsi követség 1919. 3985. sz.

62 HL VKF II. csop. 1919. „T” 62. sz.

63 Uo. „T” 85. sz.

64 Uo. „T” 61. sz.

Hadügyminisztérium javasolta a Fővezérségnek, hogy br. Abele ezredes mellé szervezzenek egy hírszerző csoportot.⁶⁵

A párhuzamos intézkedések a Berlinbe küldendő megbízott esetében vitát váltottak ki a Hadügyminisztérium és a Fővezérség között. A nézeteltérések kiindulópontja személyi természetű kérdés volt: a Fővezérség azért ellenezte br. Abele ezredes kiküldését, mert őt a vezérkar táviró osztálya vezetőjének akarta kinevezni. A Hadügyminisztérium mindenestre szükségesnek tartotta leszögezni: „... a katonai meghatalmazottak és attachék — egyáltalán külföldre kirendelendő tisztek szolgálata politikai vonatkozású, tehát az államfő megválasztásáig csakis a Hadügyminisztérium hatásköréhez tartozik.”⁶⁶ A Hadügyminisztérium br. Abele ügyében érvenyt szerzett akarátának: az ezredes Berlinben maradt.

Báró Abele Ferenc ezredes már nem tartozott a fiatal vezérkari tisztek közé: 1919-ben 44 éves volt. Osztrák nemesi család leszármazottja (von und zu Lilienberg), aki műszaki tisztként szolgált az osztrák—magyar hadseregben, évekig magyarországi helyőrségekben. A Hadiiskola elvégzése után vezérkari beosztásokat töltött be, többek között a közös vezérkar táviró irodájában. A világháborúban hadtest vezérkari főnöki beosztást ért el. A Monarchia megszűnte után magyar állampolgár lett és belépett a „nemzeti hadseregbe.” Berlinbe való kiküldését a német anyanyelv mellett az indokolta, hogy világháborús szolgálata során kapcsolatokra tett szert olyan német tábornokok körében, akik az új német hadseregben is vezető szerepet játszottak. Nem volt lényegtelen szempont az sem, hogy a báró Németországban kiterjedt rokoni kapcsolatokkal rendelkezett.

Az említett vita természetesen csak belső jelentőségű volt. A Fővezérség általában kezdeményező szerepet játszott a külföldi kiküldetések terén, különösen azokban az esetekben, amikor meghatározott akciók lebonyolításáról volt szó. A Hadügyminisztériumra gyakorlatilag az ügyek adminisztratív lebonyolítása tartozott.

A Fővezérség 1919 őszén a Csehszlovákia elleni háború terveivel, a Lengyelországban létrehozandó ún. „tót-légió” felállításával foglalkozott,⁶⁷ s hogy meggyőződjék arról, mennyiben lehet a lengyel részvételre számítani, kiküldte Krakkóba Guillaume Árpád vezérkari ezredest Haller lengyel tábornokkal való kapcsolatok felvétele végett.⁶⁸ Guillaume ezredes személyének legalizálása Krakkóban úgy történt, hogy a Külügyminisztériumtól diplomáciai megbízólevelet kapott a krakkói magyar útlevélhivatal vezetésére. Az „útlevélhivatal” a Csehszlovákia ellen tervezett akció megghiúsulása után is folytatta katonai jellegű tevékenységét, s később szerves része lett a Horthy-hadsereg titkos katonadiplomáciai szolgálatának.

„A Fővezérség — Eckhart Tibor külügyi kormánybiztos közvetítésével — szorgalmazta a Külügyminisztériumnál külképviseleti szervek felállítását, nevezetesen Ukrajnában Gyenyikin hadseregénél és Bulgáriában, azzal a céllal, hogy ezekhez a külképviseltekhez beoszthasson katonákat. Mindkét kapcsolat Románia diplomáciai bekerítésének lett volna egy-egy láncszeme. A Külügyminisztérium nem tudta követni az igényeknek ezt a tempóját sem költségvetésileg, sem szervezeten, de néha azért sem, mert a nemzetközi viszonyok nem tették lehetővé a katonai felvonulási terveket készítő és ezért türelmetlen ve-

⁶⁵ Uo. 1755. sz.

⁶⁶ HL HM B fűcsop. 1919. 1463/Bk. sz.

⁶⁷ Részletesen foglalkozik a kérdéssel *Godó Ágnes*: A Horthy-rendszer kalandor háborús tervei 1919—1921 című tanulmányában. Hadtörténelmi Közlemények, 1961. 1. sz.

⁶⁸ HL VKF II. csop. 1919. „T” 78. sz.

zérkar kívánságainak kielégítését. Gr. Somssich József külügyminiszter november 4-én kelt válaszában kijelentette: „Bár elvben teljesen helyeslem az álláspontot, a gyakorlati keresztülvitel szempontjából, különösen ami a Denikinhez kiküldendő képviselőt illeti, akadályokat látok fennforogni, elsősorban abból a szempontból, hogy az állandó érintkezést nehezen fogjuk fenntarthatni kiküldötteinkkel, amely körülmény a kiküldetés céljának elérését sok tekintetben illuzórikussá teszi... Ami képviselőteinket Bulgáriában illeti, nagy súlyt helyezek arra, hogy ha ez keresztülvihető, oda egy magasabb állású, gyakorlott diplomatát küldjünk ki, aki az ottani viszonyokkal ismerős és aki a béke-megkötése után hivatalos formában is átvehetné Magyarország képviselőletét Bulgáriában. E tekintetben teendő lépéseink eredményéről annak idején értesíteni fogom a fővezérseget.”⁶⁹ A Fővezérség nyilvánvalóan nem elégedett meg ezzel a válasszal, mert a következő hónapokban is újabb és újabb sürgető kérésekkel jelentkezett.

A rejtett katonai attasé szolgálat létrehozása

Katonai attasék jövőbeni kiküldetése elé azonban akadályok látszottak gördülni a békeszerződések előrelátható rendelkezései miatt. A Németországgal kötött béke és az osztrák békeszerződés tervezetének összehasonlításából világosan kitűnt, hogy Magyarországnak is hasonló feltételekkel kell számolnia, mint volt háborús szövetségeseinek.

A békeszerződések katonai rendelkezései a világháborúban győztes hatalmak azon akaratát fejezték ki, hogy a volt központi hatalmak a jövőben csakis olyan hadsereggel rendelkezzenek, amely kizárólag a belső rend fenntartására és a határrendőri szolgálat ellátására alkalmas. A békeszerződések értelmében tilos volt vezérkart működtetni, a hadsereget háborúra felkészíteni, s mozgósítási munkálatokat folytatni.

Schnetzer tábornok, hadügyminiszter 1919. augusztus 25-i körlevelében megküldte a minisztérium valamennyi főcsoportfőnökének, csoportfőnökének és osztályvezetőjének az osztrák békeszerződés kivonatát a következő megjegyzéssel: „Minthogy feltételezhető, hogy a magyar békeszerződés is hasonló felépítésű lesz, a csoportok és osztályok már most tájékozódjanak, s az ügykörükbe vágó munkálatokat készítsék elő.”⁷⁰ Bár e munkálatok alapelveként azt határozta meg a körrendelet, hogy meg kell keresni azokat az érveket és indokokat, amelyek segítségével Magyarország részére előnyösebb feltételeket lehetne biztosítani, az osztályok javaslatai a valóságban az előre látható békefeltételek kijátszásának lehetséges módjait tartalmazták.

A katonai attasék kiküldésének tilalma konkrét megfogalmazásban nem szerepelt a békeszerződések szövegében, ez a tilalom a katonai határozványok egészéből, s különösképpen a vezérkari tevékenység megtiltásából következett. Németországban és Ausztriában, ahol a szocialista kormányzat maga is szívesen fogadta a régi, militarista hagyománynak tartott katonai attasé intézmény megszüntetésének kötelezettségét, visszahívták a még működő katonai attasékat.⁷¹

Voltak olyan vélemények, hogy a katonai attasé rendszer felszámolásának kötelezettsége benne foglaltatik a Versailles-i szerződés 179., illetve a Saint-Germaine-i békeszerződés 158. pontjában, amely többek között a következőket tar-

⁶⁹ Uo. VI. csop. 1919. 3683. sz.

⁷⁰ HL HM B főcsop. 1919. 24 952. sz.

⁷¹ A kérdéssel részletesen foglalkozik: *Kehrig, Manfred*: Die Wiedereinrichtung des deutschen Militärischen Attachédienstes nach dem Ersten Weltkrieg (1919—1933) című munkájában. Boppard am Rhein, 1966.

talmazta: „Deutschland [illetoleg Oesterreich] verpflichtet sich, vom Inkrafttreten des gegenwärtigen Vertrags an, in keinem fremden Lande irgend eine Mission des Landheeres, der Seemacht oder der Luftstreitkräfte zu beglaubigen, keine solche Mission dorthin zu senden oder abreisen zu lassen.” A trianoni békeszerződés 142. pontjában később ez a tilalom ugyanebben a megfogalmazásban szerepelt: „Magyarország kötelezi magát, hogy jelen Szerződés életbélépésétől kezdve semmiféle idegen országba katonai, hadihajózási vagy léghajózási küldöttségnek megbízást nem ad, oda ilyeneket nem küld, s elutazni nem enged.”

Amíg Németországban és Ausztriában nyílt vita folyt arról, hogy a békeszerződések kimondják-e tételesen a katonai attasék küldésének tilalmát, a magyar kormányzat a kérdés felvetését elkerülte, mert minden körülmények között szándékában állt ilyenek kiküldése. A tilalom a magyar felfogás szerint „a békefeltételek szelleméből” következett.⁷²

A Fővezérség II. csoportja és a Hadügyminisztérium hírszerző osztálya is megkezdte a békeszerződésben foglalt előírás kijátszását célzó javaslatok kidolgozását, s ezeket a Külügyminisztériummal is egyeztették. Egy olyan terv született, amely biztosította a katonai attasé szolgálat rejtett felállítását, így lehetővé tette a vezérkar számára, hogy közegeit legális úton külföldre küldhesse.

Az első értekezletet 1920. január 8-án tartották e tárgyban a Külügyminisztériumban gr. Ambrózy Lajosnak, a minisztérium elnöki csoportja vezetőjének elnökletével. A Fővezérséget Stojakovics Döme őrnagy képviselte. Jelen volt a Pénzügyminisztérium megbízottja és a Hadügyminisztérium küldöttsége is. Az értekezlet tárgyát a következőképpen határozták meg: „Tekintettel, hogy a várható békeszerződés szerint katonai attachék nem lesznek kiküldhetők, miként lenne lehetséges, hogy az okvetlenül szükséges katonai szakelődök a saját képviselleteinkhez mégis beosztassanak, a beosztottak állományilag hogyan kezeltessenek és miféle illetékben részesüljenek.”⁷³

Az értekezlet megállapította, hogy az ún. „katonai szakelődök” — a katonai attasé szolgálat leplezése érdekében — külügyi hivatalnoki minőségben működne az egyes külképviselleteknél. A javaslat szerint a külügyminisztérium a kiküldendő katonai szakelődó konzuli kinevezésére a megfelelő minisztertanácsi előterjesztést megtenné, s az illetőket a hadügyminiszter javaslatára a megfelelő külképviseltnél konzulként beosztaná.

A konzuli kinevezéssel egyidejűleg a katonai szakelődöt a katonai állományban „illeték nélkül” tartósnak szabadságnak. A tervezet leszögezi, hogy a külügyi szolgálatba való látszólagos átvétel csak addig tarthat, amíg a Hadügyminisztérium az illető tisztet a külképviseltnél alkalmazni kívánja, így a kinevezett tisztnek semmi esetre sem formálhatnak jogot arra, hogy bármikor is tényleges konzuli teendőkkal bízzák meg őket, s nem kérelmezhetik, hogy továbbra is a külügyi státusban maradhassanak, ha a Hadügyminisztérium megbízatásukat megszünteti. Az értekezlet ezzel kapcsolatban elfogadott egy „Nyilatkozat” szöveget, amelyet a javaslat szerint a kiküldöttek még kinevezésük előtt kötelesek aláírni.⁷⁴

72 HL HM Eln. D. o. 1920. 40 729. sz.

73 HL HM Eln. A. o. 1920. 40 087. sz. (Jegyzőkönyv)

74 Uo. „Nyilatkozat. Alulírott tudomásul veszem, hogy külügyi hivatalnokká való kinevezésem esetére a honvédelmi minisztériumnak illeték nélkül, tartósnak szabadságnak közege maradok és kijelentem, hogy ezen kinevezésemből semmi esetre sem formálhatnak jogot arra nézve, hogy bármikor is tényleges konzuli vagy diplomatiai teendőkkal bízzam meg. A külügyi státusba leendő átvételmet tehát ideiglenesnek ismerem el és kötelezem magamat arra, hogy ha a honvédelmi minisztérium külügyi megbízatásomnak megszüntetését vagy szabadságomnak megvonását rendelné el, ezen rendelkezésnek eleget fogok tenni a nélkül, hogy a külügyi státusban való további megtartásomat kérelmezzem.”

A kidolgozott alapelvek pontositása és végleges formába öntése 1920. február 5-én, a bizottság második ülésén történt. Ezen a megbeszélésen rögzítették a katonai szakelődök hivatali rejtésének módját, díjazásuk rendjét, katonai előléptetésük szabályait, adminisztratív természetű kötelezettségeiket.⁷⁵

Лайош Арокаи

ПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ВЕНГЕРСКОЙ АТТАШЕ-СЛУЖБЫ В 1918—1919 ГГ.

Резюме

Формирование службы военного атташе в Венгрии могло произойти лишь тогда, когда страна вновь обрела свою государственную независимость и смогла создать собственную службу внешних сношений. Впервые этим вопросом занимался Совет Министров 5 ноября 1918 года.

Военно-политический отдел Министерства военных дел приступил к организации службы согласно сложившимся в австро—венгерской армии методам. Планами предусматривалось, что венгерские военные атташе будут работать в городах: Вена, Берлин, Загреб и Белград, Краков и Варшава, Киев, Бухарест. В период буржуазной революции из всех перечисленных городов пост военного атташе был установлен только в Вене, формированию остальных воспрепятствовало решение Совета Министров от 11 февраля 1919 года, которое временно сняло с повестки дня вопрос о направлении военных атташе за границу.

Венгерская Советская Республика также располагала только одним военным уполномоченным в Вене. Министерство военных дел контрреволюционного правительства в Седе также стремилось направить своих военных уполномоченных в Вену и Прагу, их задачей было бы поддержание контрреволюционных акции, организованных против Венгерской Советской Республики.

После победы контрреволюции Главное командование оказывало решающее влияние и на формирование внешней политики Венгрии. Главное Командование создало для этой цели соответствующий аппарат, который носил название II учетной группы. Этот аппарат при содействии Министерства военных дел наряду с уже находившимся в Вене атташе направил своих военных представителей — под прикрытием дипломатии — в Берлин и Краков.

Из духа договора о мире, заключенного до конца 1919 года, следовало, что Венгрия, как и её военные союзники, не имеет права сформировать генеральный штаб, а следовательно и высылать военных атташе за границу. Политическое и военное руководство Венгрии — в интересах осуществления своих реваншистских целей — разработало пути скрытого создания организации военного атташе.

Lajos Arokay

DIE VORGESCHICHTE DER AUFSTELLUNG DES SELBSTÄNDIGEN UNGARISCHEN MILITÄRISCHEN ATTACHÉDIENSTES 1918—1919

Resumee

Die Aufstellung des militärischen Attachédienstes in Ungarn konnte erfolgen, als das Land seine staatliche Unabhängigkeit zurückgewonnen hatte und seinen eigenen Außendienst zustandebringen konnte. Der Ministerrat beschäftigte sich mit dieser Frage das erstemal am 5. November 1918.

Die militärpolitische Abteilung des Kriegsministeriums begann die Organisation des Dienstes den in der österreichisch—ungarischen Armee herausgebildeten Methoden gemäß. Nach den Plänen hätten ungarische Militärbevollmächtigten in Wien, Berlin, Zagreb, Belgrad, Krakau, Kiew, Warschau und Bukarest tätig sein sollen. Zur Zeit der bürgerlichen Revolution wurde aus ihnen nur der Posten des Militärbevollmächtigten in Wien aufgestellt, die Errichtung der Anderen wurde von dem Ministerratbeschuß vom 11. Februar 1919 verhindert, der die Aussendung von Militärattachés von der Tagesordnung vorläufig abgesetzt hat.

Auch der ungarischen Räterepublik stand nur der Posten des Militärbevollmächtigten in Wien zur Verfügung. Das Kriegsministerium der gegenrevolutionären Regierung von Szeged bestrebte sich ebenfalls Militärbevollmächtigte nach Wien und Prag zu senden, denen Aufgabe die Unterstützung der gegenrevolutionären Aktionen gegen die Räterepublik gewesen hätte.

Nach dem Sieg der Gegenrevolution übte das Militäroberkommando eine entscheidende Wirkung auch auf die Ausgestaltung der ungarischen Außenpolitik aus. Das Militäroberkommando brachte dazu den geeigneten Apparat zustande, der den Namen „Evidenzgruppe II.“ trug. Unter Mitwirkung des Kriegsministeriums delegierte dieser Apparat seine Militärpersonen unter diplomatischem Decktitel neben dem schon existierenden Posten in Wien auch nach Berlin und Krakau.

Es folgte aus dem Geist der bis dem Ende des Jahres 1919 abgeschlossenen Friedensverträge, daß Ungarn, ebenso wie seine ehemaligen Kriegsalliierten, keinen Generalstab haben durfte und so keinen Militärattaché nach Ausland senden durfte. Die ungarische politische und militärische Führung arbeitete, im Interesse ihrer revanschepolitischen Plänen, die Weisen der geheimen Errichtung eines militärischen Attachédienstes aus.